

ЛІТЕРАТУРА

1. Ланчук Г., Гненна Л. Адаптація молодших школярів до навчально-виховного процесу. *Біологічні дослідження*. 2014. С. 347–348. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/id/eprint/10726>
2. Назаренко Ю., Когут І., Жерьобкіна Т. Освіта і війна в Україні (24 лютого – 1 квітня 2022). *Cedos : незалежний аналітичний центр і спільнота*. 2022. URL: <https://cedos.org.ua/researches/osvita-i-vijna-vukrayini-24-lyutogo-1-kvitnya-2022/>
3. Про рекомендації для працівників закладів дошкільної освіти на період дії воєнного стану в Україні : Лист Міністерства освіти і науки України № 1/3845-22 від 02.04.2022 р. *Міністерство освіти і науки України*. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-rekomendaciyi-dlya-pracivnikiv-zakladiv-doshkilnoyi-osviti-na-period-diyi-voyennogo-stanu-v-ukrayini>
4. Соціально- педагогічна та психологічна допомога сім'ям з дітьми в період військового конфлікту : навч.-метод. посіб. Київ : Агентство «Україна», 2015. 176 с.

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ СТУДЕНТАМИ ДРУГОГО КУРСУ ДИСЦИПЛІНИ «СОЦІАЛЬНА РОБОТА З УРАЗЛИВИМИ КАТЕГОРІЯМИ НАСЕЛЕННЯ»

Куторжевська Л. І.

*Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка
kutorzhevskaz2020@ukr.net*

Повномасштабне збройне вторгнення РФ на територію України 24 лютого 2022 року і введення у зв'язку з цим в Україні воєнного стану вплинуло майже на всі сфери суспільних відносин. Українці вчилися жити під звуки повітряної тривоги, шукати безпечні місця (хто за кордоном, хто у власних домівках), робити побутові справи в умовах відключення світла. Через бойові дії багато сімей змушені були залишати свою домівку; особливо вразливими до травматизації через втрату звичних умов життя та соціальних зв'язків залишаються люди похилого віку та діти: психологічний стан дитини обтяжується травматичними подіями, свідком яких вона стали, це можуть бути як артилерійські обстріли, так і смерть близької людини. Причому варто згадати, що певні зміни відбулися ще з 2014 року – від початку АТО на сході України та тимчасової окупації АР Крим і територій Донецької та Луганської областей, а також у 2020 році у зв'язку із встановленням на території України карантину, і ці зміни все ще залишаються актуальними при регулюванні суспільних відносин і в період воєнного стану.

Актуальність проблем соціальної роботи в Україні в ХХІ ст. обумовлена не лише кризовими явищами, які спостерігалися раніше: негативні стосунки в сім'ї, безпритульність, сирітство, інвалідність, стихійне лихо, катастрофи, а і наслідками повномасштабного вторгнення РФ в Україну, що породжує цілу низку вразливих категорій населення, зокрема: внутрішньо переміщені особи, учасники АТО, учасники ООС, діти ВПО, діти, батьки яких – учасники АТО, діти, батьки яких учасники ООС, діти, один з батьків яких загинув (пропав безвісти) під час бойових дій або помер внаслідок поранення, контузії чи каліцтва, а також внаслідок захворювання та діти, сім'ї яких проживають у населених пунктах на лінії зіткнення.

Як стверджують науковці, соціальний працівник – професійно підготовлений фахівець, що має необхідну кваліфікацію у сфері соціальної роботи та виконує різноманітні види соціальної роботи щодо надання допомоги вразливим категоріям населення [2]. Тому соціальна робота як практична діяльність сприяє вирішенню проблем людських взаємовідносин, допомагає людям підвищувати їх здатність до функціонального існування у суспільстві та самостійно приймати рішення з метою підвищення рівня добробуту.

Студенти-другокурсники спеціальності 231 Соціальна робота вивчають дисципліну «Соціальна робота з уразливими категоріями населення», програма якої подає теоретичний та практичний аспекти вивчення даної дисципліни майбутніми соціальними працівниками (педагогами). Вивчаючи змістовий модуль 1: «Професійна діяльність соціального працівника з уразливими категоріями населення» тему «В. Г. Короленко – захисник уразливих категорій населення», майбутні фахівці відвідують Полтавський літературно-меморіальний музей В. Г. Короленка, дізнаються про полтавський період діяльності В. Г. Короленка щодо соціального захисту населення від більшовицького терору: мешкаючи в Полтаві, стверджують сучасні дослідники, великий праведник рішуче виступив проти терору й насильства, засудив великодержавний шовінізм, послідовно відстоював гуманістичні ідеали. Він був совістю України, особливо в роки найжорстокіших випробувань: революції 1905–1907 років (стаття «Сорочинська трагедія» прозвучала на всю країну), Першої світової війни, Лютневої революції 1917 року, більшовицького перевороту в жовтні 1917 року і особливо у Визвольних змаганнях 1917–1921 років.

Листовані контакти з лідерами більшовизму – Х. Г. Раковським та А. В. Луначарським – це епістолярно-документальна історія України, – зазначає дослідник В. В. Яременко [3, 4]. Слушно зауважує дослідник, часто-густо загальноросійські проблеми Короленко розглядав із погляду українського і не лише в листах до Х. Г. Раковського та А. В. Луначарського, а й у кореспонденціях «Листи з Полтави», у публіцистичних статтях, у «Щоденнику», де Короленко наголошує: «Немає в нас спільної Вітчизни!». У листуванні з різними адресатами В. Г. Короленко все частіше пише «наша Україна», «наша полтавська земля», називає себе професійним «спостерігачем полтавського життя». Письменник стверджував: «Мені доводилося багато писати у найтрудніші часи і про найгостріші питання. Статті мої проходили навіть за царської цензури і жодного разу не були спростовані. Я знаю, що означає стверджувати за будь-які наслідки, коли не говорю і не пишу навмання. Через це розслідування, які проводилися з метою спростування і передання мене до суду, виявляли кожного разу, що я писав навіть менше за те, що міг би написати, але те, що написано, – неспростоване» (Лист перший до Раковського). Саме через це, – зазначає В. В. Яременко, – правду Короленка спочатку замовчували, а з роками замкнули до спеціальних сховищ, щоб подати «правильного», з боку більшовиків, Короленка. Про більшовицькі злочини В. Г. Короленко пише в листах до Луначарського: «У нас продовжується колишнє. Часом уночі чуються постріли. Якщо це з південно-західного боку – значить, підступають повстанці, якщо з південно-східного боку кладовища – значить кого-небудь (можливо, багатьох) розстрілюють. Обидві сторони змагаються в жорстокості. Вся наша Полтавщина схожа на пороховий льох, і тепер вже мова про розстріл заручників, набраних із місць, охоплених повстанням» (Лист четвертий до Луначарського). Звертаючись до Раковського, Короленко пише: «Тортури підтверджені офіційно... Я багато писав про тортури за царської влади. Але такого прикладу не пам'ятаю. За царської влади я б описав це в газетах... Після «доповідей» людей продовжують мучити і залякувати, щоб вимученими зізнаннями і обмовами краще облаштувати справу» (Лист дев'ятий до Раковського), «сліпий незупинний червоний терор» (Лист вісімнадцятий до Раковського), про страчених дітей гнівно повідомляє Короленко: «Навіть за царської влади соромилися страчувати дітей, та ще в «адміністративному порядку», без суду. Нині в Українській республіці таке адміністративне дітовбивство вже набуває характеру «побутового явища» (Лист дев'ятнадцятий

до Раковського). В. Г. Короленко гнівно повідомляє про те, що він «довідався, що 9 чоловік розстріляні, серед них одна дівчина 17 років і ще двоє малолітніх... Скільки мій слабкий голос матиме силу, я до останнього подиху не перестану протестувати проти позасудових розстрілів і проти дітовбивства» (Лист третій до А. В. Луначарського) [3]. Здобувачі освіти дізнаються, що своїми публікаціями в пресі і практичними діями Володимир Галактіонович боровся проти проявів антисемітизму як за царського режиму, так і в роки радянської влади, був ініціатором створення організації «Ліга порятунку дітей» у Полтаві. Особливе місце у творчості письменника посідає проблема зображення злиденного, тяжкого життя бездомних, безпритульних дітей. Словами свого друга В. Г. Короленко у творі «У поганому товаристві» говорить, що не міг собі уявити, щоб діти могли жити без «дому», ... члени «лихого товариства» жили в підземеллі. Світла тут було мало, більше сирості й мороку. Уздовж стін де-не-де стояли дерев'яні лавки й оцупки, що заміняли стільці. Лавки були завалені якимось лахміттям, що заміняло постелі. ... Долівка цього підземелля була закидана стружками і всякими обрізками; всюди був бруд і безладдя. Я не часто заходив сюди, бо не міг звикнути до затхлого повітря...; ...коли я глянув на Марусю, що тримала обома руками шматок булки, у мене заніло серце. Перед нами з'являються діти з «лихого товариства»: Це був хлопчик років дев'яти, більший за мене, худорлявий і тонкий, як очеретинка. Одягнутий він був у брудну сорочинку, руки тримав у кишенях вузьких і куценьких штанців; з люка в підлозі каплиці ... позаду хлопчика показалося замурзане личко, обрамлене білявим волоссям, блискаючи по-дитячому цікавими голубими очима. Володимир Галактіонович показує не лише умови проживання знедолених дітей, перед нами постають картини соціального середовища, яке знищує дітей: Вдома було «гірко й досадно», розважав сестричку Соню «злочинними іграми», «згодом мені стало тісно в домі і в садку, де я не зустрічав ні в кому ні привіту, ні ласки, я став бродяжити» [1]. Так Володимир Короленко у 1885 році описував життя «дітей підземелля» на фоні «лихого товариства»: «Якісь нещасні темні особи, закутуючись у страшенно подерте лахміття, злякані, жалюгідні й знічені, сновигали по острову, ... нещасні темні особи мимоволі, понурившись, зникали за мостом ... і одна за одною тонули в сльотавих сутінках вечора. ... з гір і ярів, що оточували каплицю, вранці спускалися в місто найнеймовірніші і найпідозріліші постаті, які смерком зникали в тому ж напрямі.

Своєю появою вони бентежили тиху й дрімливу течію міського життя, вирізняючись на сіренькому тлі похмурими плямами. ... місто їх не визнавало, та вони й не просили визнання: їхнє ставлення до міста мало чисто бойовий характер: вони вважали за краще лаяти обивателя, ніж підлещуватись до нього, – брати самим, ніж випрошувати» [1].

Наприкінці ХІХ ст. ще не користувалися категорією «вразливі верстви населення», проте з творів Володимира Галактіоновича, письменника, «адвоката слабких і пригнічених», «морального генія», «апостола дієвої любові», «совісті інтелігенції» ми дізнаємося про людей, які знаходилися в складних життєвих обставинах.

Опрацьовуючи змістовий модуль 2: «Особливості професійної діяльності фахівців соціальної сфери з уразливими категоріями населення в період повномасштабного вторгнення РФ в Україну» майбутні соціальні працівники знайомляться з темами «Формування системи соціального захисту вразливих категорій населення в період воєнного стану в Україні», «Допомога ВПО як уразливій категорії населення». Змістовий модуль 3 знайомить з «Соціальною роботою з різними типами сімей», «Державною допомогою сім'ям з дітьми». Змістовий модуль 4 знайомить з вихованцями інтернатних закладів освіти, прийомних сімей, ДБСТ як вразливою категорією населення, з ретроспективним аналізом організації влаштування на виховання дітей, які потребують соціальної допомоги. Опрацьовуючи дисципліну «Соціальна робота з уразливими категоріями населення» другокурсники дізнаються про соціальну роботу з безробітними, маргіналами, інвалідами, молодими громадянами як уразливими категоріями населення, а також про державну молодіжну політику та гарантії соціального захисту молодих громадян.

Таким чином, студенти-другокурсники спеціальності 231 Соціальна робота, вивчаючи дисципліну «Соціальна робота з уразливими категоріями населення», дізнаються про сучасні наукові уявлення про спеціальність соціального працівника та формують уміння і навички забезпечувати посередництво між особистістю, сім'єю і соціумом, між різними громадськими та державними структурами, виконуючи соціальну роботу з уразливими категоріями населення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Короленко В. Сліпий музикант. Повісті та оповідання. Київ: «Молодь», 1979. 204 с.

2. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / за заг. ред. проф. І. Д. Звереві. 2-ге вид. Київ, Сімферополь : Універсум, 2013. 536 с.
3. Короленко В. Г. «...Что написано – неопровержимо» – «...Що написано – неспростовне». Київ : ДП «Видавничий дім «Персонал», 2010. 468 с.
4. Куторжевська Л. І., Ємець С. А. Допомога В. Г. Короленка соціально вразливим групам населення. ACTUAL TRENDS OF MODERN SCIENTIFIC RESEARCH : матеріали VIII Міжнар. наук.-практ. конф., м. Мюнхен, Німеччина, 14–16 лют. 2021 р. С. 342–352.

СОЦІАЛЬНА АДАПТАЦІЯ УЧАСНИКІВ ВІЙНИ У СИСТЕМІ НЕПЕРЕРВНОЇ ОСВІТИ

Лебедик Л. В.

*Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка
lebedyk_lesya@ukr.net*

Стрельніков В. Ю.

*Полтавська академія неперервної освіти ім. М. В. Остроградського
strelnikov.poltava@gmail.com*

Актуальність проблеми соціальної адаптації учасників війни у системі неперервної освіти є незаперечною. Вона доведена у наукових розвідках П. Ворони [1-2], О. Зайченко і Л. Кушнір [3], присвячених осмисленню шляхів соціальної адаптації учасників війни, серед яких і навчальні заняття, які позитивно впливають на посттравматичну реабілітацію ветеранів [1, с. 222].

Актуальним є досвід застосування програм, що стимулюють навчання ветеранів війни, наприклад у США, Ізраїлі та інших країнах. Включення ветеранів війни в нові колективи, їх переключення на навчальну діяльність, увага до психологічного стану сприятимуть успішній соціальній адаптації.

Метою дослідження, зважаючи на соціальну важливість означеної проблеми, є пошук можливостей системи неперервної освіти України для соціальної адаптації учасників війни з російськими агресорами.

Методика та організація дослідження включала комплекс взаємодоповнюючих теоретичних методів дослідження, зокрема: методи системного аналізу психологічної, філософської, соціально-педагогічної літератури, присвяченої дослідженню соціальної адаптації учасників війни у системі неперервної освіти; методи причинно-наслідкового аналізу, застосовані на етапі визначення характеристик соціальної адаптації учасників війни у системі неперервної освіти, адекватної стану сучасного суспільства; методи порівняльного аналізу для визначення суті соціальної адаптації учасників війни у системі неперервної освіти